

La Violència després de la Violència.

Cossos
policials
envers les
violències
sexuals

En col·laboració amb:

Generalitat de Catalunya
Institut Català
de les Dones

Irídia_

Irídia_

Irídia és una associació que treballa a Catalunya per a la defensa dels drets humans, principalment civils i polítics. Apostem per combinar la intervenció directa en situacions de vulneració de drets amb el desenvolupament de processos d'incidència política i social que tenen per objectiu promoure canvis en les polítiques públiques; tot això a través d'una estructura estable, sostenible i independent.

El contingut d'aquest informe és responsabilitat exclusiva d'Irídía i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'Ajuntament de Barcelona ni de la Generalitat de Catalunya.

Publicació: Desembre de 2019

Coordinació general: Judith Erill Guixé

Autoria: Sara Tobío Lamoso

Col·laboracions: Elda Monsalve Crayssac, Sonia Ricondo García

Disseny i maquetació: Melissa Fernández Saad

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ #5#

MARC TEÒRIC #7#

I. VIOLÈNCIES SEXUALS: CONCEPTE I OBLIGACIONS DE L'ESTAT I ELS COSSOS POLICIALS SEGONS LA LEGISLACIÓ VIGENT #7#

1.1 La legislació internacional

1.1.1. El reconeixement de la violència sexual com a violència de gènere

1.1.2. L'existència d'obligacions positives a càrrec dels estats per lluitar contra aquesta violència

1.2. La legislació estatal

1.3. La legislació catalana

II. EL PODER I LA DOMINACIÓ COM A CAUSES DE LA VIOLÈNCIA #13#

2.1. Els estereotips sobre les violències sexuals

2.1.1. Els mites sobre la violació

2.1.2. El trauma en les violències sexuals

METODOLOGIA #19#

ANÀLISI DELS RESULTATS #21#

I. LES ESTADÍSTIQUES QUE DESMONTEN ELS ESTEREOTIPS #21#

II. LA REVICTIMITZACIÓ I LA VIOLÈNCIA INSTITUCIONAL EN LES ATENCIONS POLICIALS : ANÀLISI DE LES ENTREVISTES. #22#

2.1. La revictimització

2.2. La violència institucional

CONCLUSIONS #29#

BIBLIOGRAFIA #31#

LEGISLACIÓ #35#

INTRODUCCIÓ

El cuerpo de las mujeres es un lugar en el que se manifiesta el fracaso del Estado

Rita Segato

Els feminismes han identificat els cossos de les dones com l'espai on es manifesten les violències, visibles o invisibles. Si es produeixen, és que hem fracassat com a societat. Que, a més, l'Estat les empari i n'exerceixi d'altres indica també un fracàs del sistema.

Des de les resistències, els moviments feministes han fet visibles i han contextualitzat les violències sexuals. És un problema de caràcter estructural i social que, d'alguna manera o altra, afecta totes les dones. Els cossos i les memòries estan lligades per experiències de violència. Per poder-hi fer front, els feminismes han construït xarxes i empoderament col·lectiu. Perquè hem entès que el sistema és l'origen de les violències i que aquestes violències són també el mecanisme per seguir mantenint aquest sistema.

La lluita perquè les violències es reconeguin com a formes d'apropiació dels cossos de la dona i de l'anul·lació dels nostres drets i llibertats ha comportat una regulació jurídica extensa. Esperàvem que aquesta legislació es traduís en espais de seguretat, mecanismes de protecció i un reconeixement de les violències que patim les dones.

Tanmateix, el Dret, el sistema judicial i els actors encarregats d'aplicar-lo són un reflex de la societat. Per això, hi ha idees i actuacions que són una continuïtat de les accions i violències contra les dones. Ens trobem en una situació de revictimització a través de

pràctiques institucionals que ens tornen a posicionar en un espai de no-poder. Se'ns sostreuen, obliden, vulneren els drets. Estem exposades a la violència després de la violència i, per tal d'eliminar-la, hem d'analitzar les idees i fonaments que hi ha darrere les violències sexuals i que condicionen la reacció del conjunt social i, per tant, de les institucions i cossos policials.

A partir d'aquesta reflexió, des d'Irídia hem redactat el present informe, que recull la investigació relacionada amb l'atenció a les dones que denunciaven violències sexuals per part dels cossos policials a la ciutat de Barcelona. Aquest manual segueix el primer, titulat "Violència institucional i revictimització en el sistema judicial i de denúncia de violències sexuals", que investigava aquestes pràctiques en el sistema judicial. En aquesta segona part, ens hem centrat en el primer contacte amb el sistema, que és generalment amb els i les agents de policia. Hem de tenir present que la primera atenció pot condicionar la resta del procediment i que és fonamental que respectin els processos i vivències de les dones.

El present informe s'estructura en tres parts. En la primera, presentem el marc teòric des d'una perspectiva jurídica i sociocultural sobre les violències sexuals. Hi destaquem les obligacions de l'Estat i els cossos policials establertes a nivell internacional, estatal i català pel que fa a l'atenció i els condicionants

que marquen l'atenció a les dones agredides, així com també les estructures i els estereotips que en deriven.

En la segona part, plantegem la metodologia utilitzada i una anàlisi del procés de revictimització a partir de la interacció entre la teoria i els resultats de les entrevistes.

En la tercera part, hi ha les conclusions de la investigació i un conjunt de recomanacions sobre atenció i formació en violències sexuals.

MARC TEÒRIC

1. VIOLÈNCIES SEXUALS: CONCEPTE I OBLIGACIONS DE L'ESTAT I ELS COSSOS POLICIALS SEGONS LA LEGISLACIÓ VIGENT

Respectar els drets i llibertats de les dones passa per reconèixer i garantir una vida sense violències i l'Estat és responsable d'habilitar els mecanismes necessaris per aconseguir-ho a través d'una legislació que es compleixi de manera efectiva. Així doncs, els funcionaris de l'Estat són també responsables de complir aquesta obligació estatal.

Aquest apartat defineix els conceptes de violències, d'una banda, i les obligacions de l'Estat i els cossos policials, de l'altra. S'ha optat per un enfocament des del dret internacional, estatal i català. La finalitat és presentar les obligacions actuals dels i les agents segons la legislació actual, un element clau per a la bona actuació i el compliment de les normes vigents. Amb aquesta idea com a punt de partida, desenvoluparem apartats formatius que pretenen donar les eines necessàries per comprendre la complexitat de les violències sexuals més enllà dels tipus i infraccions existents, que el personal policial ja coneix.

LES VIOLÈNCIES SEXUALS: VIOLÈNCIES MASCLISTES

Les violències sexuals són un tipus de violència masclista, i així es reconeix en el cos legislatiu. A nivell internacional i autonòmic es recull de manera específica com una violència més en la diversitat de supòsits que engloba el terme violències masclistes. De la mateixa manera, la llei estatal LO 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere també recull la violència sexual com a violència vers la dona, tot i que en aquest cas, queda reduïda als casos que l'autor sigui la parella o exparella o una relació anàloga. El problema és que, tot i que aquestes violències es reconeixen com a masclistes, les respostes normatives són diferents segons l'àmbit en què s'esdevinguin.

Quan parlem de violències sexuals en plural, pretenem visibilitzar totes les conductes, manifestacions, circumstàncies i conseqüències que integra el terme (Toledo i Pineda, 2016). Utilitzar el terme en plural ens permet trencar la divisió i evitar que la diversitat de violències sexuals es redueixi a actuacions molt concretes que limiten la realitat.

És important subratllar que, en el moment de regular les infraccions, les normes no tenen en compte les especificitats que ens trobem a

la vida real. Malgrat que els cossos normatius inclouen classificacions i tipus per poder regular i atendre les violències existents:

“Sovint no és possible fer una separació o delimitar amb exactitud categòrica la violència física, psicològica o sexual, atès que una dona pot patir-les totes tres simultàniament en una relació de parella amb un home; de la mateixa manera que no es pot desvincular l’assetjament sexual de la violència psicològica, entre d’altres” (Toledo i Pineda, 2016: 17).

És a dir, que és molt possible que en la pràctica quotidiana ens trobem fets amb violències diverses i, per tant, la regulació vigent no s’ha d’entendre com un concepte rígid i excloent. Les distincions establertes ens permeten identificar les especificitats de cadascuna.

Les dades mostren que les persones agredides són, en la immensa majoria, dones (nenes incloses). L’enquesta estatal sobre delictes a la llibertat sexual de l’any 2017 indica que en un 84% dels casos és així. Els casos d’agressions a homes són residuals, excepte quan parlem de menors d’edat, un grup que inclou una xifra més alta de nens agredits.

Quant a l’agressor, les xifres mostren que pràcticament sempre són homes. L’enquesta que s’ha mencionat en el paràgraf anterior mostra que l’agressor és un home en el 96% dels casos.

Cal que el llenguatge que utilitzem reflecteixi aquestes dades. Així, quan parlem en termes generals, utilitzarem termes com agressor i agredida, per tal de marcar qui exerceix la violència i qui la rep. Utilitzar termes neutres seria ocultar una qüestió fonamental a l’hora de parlar de violències sexuals: el rol dels homes i les dones.

És fonamental que, quan parlem de dones, ho fem des d’una òptica inclusiva i que tinguem també present les dones trans, independentment del gènere que apareix al document d’identitat. Aquest aclariment és necessari per evitar una vulneració dels drets de les dones trans de no reconeixement i de la doble victimització constant. Les dones trans són les dones que s’identifiquen amb aquesta categoria.

A més, deixem constància també que, quan parlem de dones en aquest informe, hi incloem els infants que en són víctimes.

1.1 La legislació internacional

En dret internacional, les violències sexuals es reconeixen com a violències de gènere.

Cal destacar l'existència de dos convenis essencials que parlen dels drets humans de les dones i que generen obligacions positives per als estats membres perquè són tractats vinculants.

1.1.1. El reconeixement de la violència sexual com a violència de gènere

La Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona és el primer tractat vinculant en matèria de drets humans de les dones. Tot i que té com a objectiu principal erradicar la discriminació vers les dones, el text de la convenció no reconeixia directament la violència com una forma de discriminació. El 1992, el Comitè, en la recomanació general núm. 19, esmena aquesta situació declarant que *"la violència vers la dona és una forma de discriminació que inhibeix greument la capacitat de la dona de gaudir de drets i llibertats en igualtat amb l'home"* (punt 1). També especifica que els *"actes que infligeixen mal o patiment de caràcter físic, mental o sexual, les amenaces, la coacció i altres formes de privació de la llibertat"* (punt 6) són totes les formes de manifestació d'aquesta violència.

El Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència envers les dones i la violència domèstica, anomenat Conveni d'Istanbul, és la convenció europea específicament dedicada a la violència contra les dones.

Assenyala com a objectiu *"protegir les dones contra qualsevol forma de violència i prevenir, perseguir i eliminar la violència contra les dones i la violència domèstica"* (art. 1.a).

La violència sexual és reconeguda com una de les formes que pot prendre la violència contra les dones i la violència domèstica (art. 3):

- a) *"es considera 'violència contra les dones' una violació dels drets humans i una forma de discriminació contra les dones, i farà referència a tots els actes de violència basats en el gènere que impliquen o poden implicar danys o patiment de naturalesa física, sexual, psicològica o econòmica per a les dones, incloses les amenaces, la coacció o la privació arbitrària de llibertat, en la vida pública o privada";*

b) *“es consideren ‘violència domèstica’ tots els actes de violència física, sexual, psicològica o econòmica que tenen lloc a la família o la llar o entre cònjuges o parelles de fet antigues o actuals, independentment que l’autor del delictes comparteixi o hagi compartit el mateix domicili que la víctima”.*

El conveni, a més, dona una definició de la violència sexual i inclou la violació en un apartat específic, com a “actes de caràcter sexual no consentits per l’altra persona” (art.36).

Ambdós textos reconeixen l’amplitud i la varietat de formes que poden tenir la violència de gènere, i reconeixen que la violència sexual és una d’aquestes manifestacions. La ratificació d’aquests tractats obliga els estats a protegir les dones contra les violències sexuals i, per tant, a adoptar mesures legislatives o d’un altre tipus que permetin aquesta protecció. A més, tenen també obligacions positives relatives a la protecció i sanció d’aquestes violències.

1.1.2. L’existència d’obligacions positives a càrrec dels estats per lluitar contra aquesta violència

Cal destacar la importància del principi de diligència deguda en matèria de lluita contra violència de gènere i sexual.

La diligència deguda és un concepte fonamental del dret internacional dels drets humans, que recorda que la simple implementació d’un marc legislatiu no és suficient per a la protecció efectiva dels drets. L’estat ha d’*“actuar per tal de garantir de manera efectiva”* el gaudi dels drets (Cort Interamericana de Drets Humans: cas Velásquez Rodríguez contra Hondures, 1988). Així doncs, l’estat pot ser responsable d’actes privats si no actua amb la diligència deguda per prevenir les violacions de dret, investigar i castigar els actes de violència, o indemnitzar les víctimes.

Aquest concepte té especial importància pel que fa a la protecció contra les violències sexuals, ja que aquest tipus de violència de gènere és sistèmica. És, a més, un tipus de violència que arrossega estereotips profunds, que tendeixen a qüestionar i culpabilitzar la víctima. És per això, i pels prejudicis que implica, que les violències sexuals requereixen l’actuació efectiva de l’estat per prevenir, sancionar i investigar de manera real aquestes violències. En aquest sentit, les recomanacions del Comitè CEDAW insten els estats a assegurar-se que *“els procediments legals en els casos de delictes de violació i altres delictes sexuals siguin imparcials i justos, i que*

no es vegin afectats pels prejudicis o nocions estereotipades de gènere” (cas Vertido contra Filipines 2010).

L'estat és responsable tant de les accions com de les omissions dels seus agents, per tant, l'obligació de compliment recau en els funcionaris i cossos policials.

Quant a la Convenció d'Istanbul i la diligència deguda, en l'article 5 es destaca també l'obligació dels estats d'abstenir-se de cometre qualsevol acte de violència contra les dones i d'implementar les mesures necessàries per actuar amb la diligència deguda.

Finalment, es pot dir que des del marc internacional neix l'obligació per als estats de prevenció, sanció i reparació per a les víctimes de violències sexuals. Aquestes obligacions no només es satisfan implementant lleis de protecció, sinó que són obligacions positives: l'estat, a través dels agents, ha d'actuar de manera que es respecti efectivament el dret de les dones a una vida lliure de violència.

1.2- La legislació estatal

D'acord amb els instruments internacionals, la Ley Orgánica 1/2004 de medidas de protección integral contra la violencia de género reconeix l'àmplia diversitat de les formes de violència i hi inclou la sexual: “qualsevol acte de violència física i psicològica, incloses les agressions a la llibertat sexual, les amenaces, les coaccions o la privació arbitrària de llibertat” (art. 3).

Tanmateix, la llei restringeix l'àmbit d'aplicació (art. 1) als casos en els quals la parella, exparella o relació anàloga exerceix aquesta violència. Aquesta restricció provoca una desprotecció en violències sexuals fora d'aquests supòsits. Es restringeixen les possibilitats de prevenció, assistència i protecció vers aquestes violències.

Pel que fa al Codi Penal, es combinen dos criteris per estructurar la diferència entre delictes sexuals, per ordre de gravetat. D'una banda, es diferencien els abusos sexuals (article 181) de les agressions sexuals (art. 178-180) segons l'existència o absència de “violència” en la comissió de l'acte.

D'altra banda, s'avalua el nivell de contacte sexual i es consideren més greus els casos amb penetració (violació: art. 179). Aquesta distinció provoca una invisibilització o minimització de la gravetat d'altres actes de violència sexual (Antígona, 2016).

Des dels instruments internacionals de drets humans, es destaca la necessitat de repensar la definició i conceptualització legal de les violències sexuals, posant èmfasi en el consentiment. Realment, aquesta noció és central perquè permet definir l'existència de violència sexual (Comitè de la CEDAW: cas Vertido contra Filipines, 2010).

En l'àmbit processal, la Ley 4/2015 del Estatuto de víctima del delito reconeix un catàleg sistematitzat dels drets que les víctimes poden invocar davant les autoritats que intervenen en el procés judicial, així com també incloure determinades especificitats en casos de violències sexuals.

1.3. La legislació catalana

La Llei 5/2008 del dret de les dones a erradicar la violència masclista utilitza el terme violència masclista. Aquesta conceptualització fa visibles les causes d'aquests actes i indica que són conseqüència i expressió extrema de la discriminació contra les dones.

Efectivament, la llei defineix la violència masclista com "aquella violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat" (article 3.a.).

També defineix les violències sexuals com "qualsevol acte de naturalesa sexual no consentit per les dones, inclosa l'exhibició, l'observació i la imposició, per mitjà de violència, intimidació, de prevalença o de manipulació emocional, de relacions sexuals, amb independència que la persona agressora pugui tenir amb la dona o la menor una relació conjugal, de parella, afectiva o de parentiu" (article 4.c.).

A diferència de la llei estatal, considera tot tipus de violència contra les dones per raó de gènere com a violència masclista, i no la limita a l'àmbit de la parella. D'altra banda, inclou com a qüestió central en la definició la falta de consentiment.

Un altre punt interessant és el reconeixement explícit de la víctimització secundària o revíctimització: "el maltractament addicional exercit contra les dones que es troben en situacions de violència

masclista com a conseqüència directa o indirecta dels dèficits quantitativs i qualitativs de les intervencions dutes a terme pels organismes responsables, i també per les actuacions desencertades provinents d'altres agents implicats" (art. 3.h.).

Tanmateix, cal recordar que les disposicions de la llei no incideixen directament en el dret de les dones en l'àmbit de l'acció penal i de l'accés a la justícia en casos de violències sexuals (Antígona, 2016).

2. EL PODER I LA DOMINACIÓ COM A CAUSES DE LA VIOLÈNCIA

El cuerpo de las mujeres ha sido la mayor parte de la historia, espacio de dominación, violencia y enajenación. Efectivamente, los cuerpos de las mujeres han sido y aún son, para muchas, territorios ocupados.

Marcela Lagarde

L'accessibilitat als cossos de les dones s'ha alimentat de pràctiques que pretenen conservar el model social patriarcal. Aquest accés no tan sols permet el control dels cossos, sinó també de les dones.

Diverses autores han assenyalat l'heterosexualitat com una institució que busca "garantir el dret masculí a l'accés físic, econòmic i emocional de les dones" (Rich 2001: 64). La sexualitat, construïda en les pràctiques heterosexuales, és un espai més per exercir aquest control a través d'una estructura de poder que es tradueix en les violències de les relacions sexuals (MacKinnon, 1982). Aquesta estructura de poder estableix posicions desiguals, així doncs, la dels homes és una posició dominant que provoca que les pràctiques i el desig es construïxin des de la mirada masculina. Les dones són objecte del desig; la sexualitat femenina es basa en l'erotització de si mateixes, a partir del fet de ser desitjada (Andrés, 2013).

Aquestes idees provoquen que, a nivell social, el desig incontrolable dels homes es consideri la motivació principal de la violència sexual i que la sexualitat masculina es caracteritzi per impulsos biològics. Si fos així, com diu Virginie Despentes "si la testosterona els convertís en animals de pulsions indomables, matarien amb la mateixa facilitat que violen" (Despentes, 2006: 44).

En el cas de les dones, aquest model de sexualitat construeix la culpa, "la condició femenina. Sempre culpables de les accions d'altri. Criatures que es consideren responsables del desig que susciten" (Despentes, 2006: 43). El comportament, la forma de vestir, els espais

o les persones amb qui es relacionen es converteixen en les causes que justifiquen la violència sexual que pateixen.

Per tant, les violències sexuals són un dels mecanismes per controlar i mantenir les dones en l'espai de subordinació, "l'agressió sexual no respon a l'expressió agressiva de la sexualitat, sinó a l'expressió sexual de l'agressió masculina, que esdevé un mecanisme de reforç de les relacions desiguals de poder" (Alberdi i Matan en Toledo i Pineda, 2016: 12).

Per comprendre la complexitat d'aquestes violències hem de tenir en compte que són actes que no només afecten les dones de forma individual, sinó que reforcen la subordinació de les dones com a col·lectivitat. Es denomina cultura de la violació, és a dir, l'existència a nivell social de l'amenaça de la violació, i els estigmes que comporta, que influeix en els comportaments de les dones. És un problema social i cultural que s'ha normalitzat socialment i que limita l'accés de les dones a l'espai públic. Tal com explica Susan Brownmiller (1975): "la violació ha exercit una funció fonamental. És precisament un procés conscient d'intimidació que fa que els homes mantinguin les dones en un estat de por".

2.1. Els estereotips sobre les violències sexuals

Un estereotip és una idea preconcebuda o una visió generalitzada de les característiques, atributs o rols que s'assigna a un grup social determinat (Cusack, 2014). En el cas de les violències sexuals, alguns dels estereotips fan referència a la identitat de les dones que pateixen agressions, a la reacció que tenen i als espais on s'esdevenen les violències sexuals.

Els estereotips condicionen l'atenció dels i les agents i també els informes policials ja que "provenen directament dels mites sobre la violació que estan profundament arrelats a la cultura general" (estudi de Tomlinson, 1999: 86).

Aquests mites són comuns en la societat i, per tant, també en els i les agents. També condicionen, inconscientment, la imparcialitat en la investigació i l'atenció perquè hi ha una tendència a posar en dubte els relats que no coincideixen amb aquestes nocions. A més, aquests estereotips condicionen la dona agredida que, si no encaixa amb el model de "violència sexual" o "víctima real", pot sentir més inseguretat a l'hora de denunciar. En aquests casos la dona pot sentir que es qüestiona el relat que explica o que se la fa culpable d'un delicte que ha comès l'agressor.

2.1.1. Els mites sobre la violació

Sovint la violència sexual s'associa directament a la violació, a pesar de la multiplicitat de formes que té. El pes que té la violació ha provocat que la majoria d'estereotips es construeixin a partir d'aquest acte, tanmateix, la majoria es poden traslladar també a la resta de violències sexuals.

Quan parlem dels mites, parlem dels estereotips que determinen què és una violació i on passa:

"Un acte de penetració violenta i contundent d'un estrany durant un atac llampec en un lloc públic i desert. La víctima es presenta com una dona blanca moralment respectable que pateix lesions físiques mentre s'oposa a l'agressor" (Du Mont, Miller i Myhr, 2003).

La idea de víctima implica que el relat de les dones que no entren en la noció tradicional de respectabilitat serà més qüestionat. Parlem de treballadores sexuals, dones amb alguna discapacitat (física o cognitiva), dones psiquiàtriques, lesbianes, dones amb ingressos baixos, dones que fan autoestop o que han estat bevent en algun club nocturn (McIntyre et al., 2000; Nightingale, 1991; Sheehy, 2000; Stewart et al., 1996). A més, l'ètnia és un altre aspecte principal: les dones no blanques tenen més dificultats perquè el seu relat sigui creïble (Razack, 1994).

La credibilitat de les dones passa per entendre que no han propiciat el delicte (Stewart, Dobbin i Gatowski, 1996), per això també han de resistir-se a l'agressor (amb lesions per demostrar-ho; Cook, David i Grant, 2001), informar la policia de l'incident immediatament (Kelly, 2002) i estar emocionalment traumatitzades per l'assalt (Jordan, 2001). Hi ha més predisposició a fer responsables d'acusacions falses o fins i tot (parcialment) culpables les víctimes que surten d'aquest esquema (Masser, Lee, Mckimmie, 2009).

Els estudis empírics que examinen els factors relacionats amb els informes policials han reflectit que les dones que pateixen lesions físiques i que busquen tractament mèdic tenen més probabilitats de revelar l'agressió (Bachman, 1998; Gunn i Minch, 1988; McGregor et al., 2000; Williams, 1984).

A tots aquests mites, hi hem de sumar la idea que la motivació d'aquests actes és el desig sexual. Tanmateix, aquesta idea no ens ajuda a veure'ls com a delictes violents amb el poder i el control per provocar por i humiliació com a motivació principal "(tots els

agressors) comparteixen com a característica socialitzadora l'autoafirmació de l'home a través de la utilització de la relació sexual" (Galiana i De Marianas, 1994: 17). Els agressors no són persones amb problemes mentals sinó homes, normalment del seu entorn proper, que exerceixen el poder i el control del cos de la dona.

Aquests estereotips, més o menys freqüents, condicionen l'atenció que reben les víctimes perquè com més s'assembli el relat al mite, més credibilitat tindrà a nivell social, policial i judicial.

2.1.2. El trauma en les violències sexuals

Sobre les conseqüències emocionals i psicològiques o el grau d'afectació de les dones agredides, també hi ha mites que és necessari eliminar per evitar una doble victimització.

Les violències sexuals no sempre deixen una marca negativa en el futur de les dones, però sí que poden ser fets traumàtics que comporten ferides emocionals:

El fet de ser víctima d'un delictes, la victimització, pot tenir unes repercussions psicològiques molt negatives en l'estabilitat emocional de les persones afectades, especialment en el cas de les víctimes de violació. De fet, el 25% de totes les víctimes experimenten estrès posttraumàtic com a conseqüència d'un delictes, però aquest percentatge pot augmentar fins el 50-60% en el cas de les dones agredides sexualment (Kilpatrick, Veronen i Best, 1985).

Quan parlem de trauma NO podem associar-ne les conseqüències a un grau d'afectació determinat o una crisi emocional que deixa la dona destrossada anímicament i sense poder seguir les activitats de la vida quotidiana:

"algunes dones responen molt emotivament però n'hi ha que al principi estan molt calmades, que és una conseqüència de la incredulitat i la commoció, i de sobte esclaten" (Trujano, 1991:6).

Es pot manifestar de moltes formes i dependrà de com reacciona i es protegeix cada dona. Per tant, no hi ha una manera "correcta" de reaccionar en cas de violència sexual, cada dona pot viure-la d'una manera diferent i el grau d'afectació que pot patir també és molt diferent. A més, en aquest tipus de violències, les conseqüències es poden allargar en el temps i el procés de recuperació passa per diverses fases amb variacions constants de l'estat emocional o

psicològic. La reacció psicològica dependrà, entre altres variables, de la intensitat del trauma, les circumstàncies del fet, l'edat, l'estabilitat emocional prèvia, les experiències, els recursos psicològics propis o el suport social i de l'entorn (Sarausa, Echeburúa i Corral, 1993).

La causa, segons que ens indiquen estudis especialitzats, és un "incident crític" o un fet o circumstància que provoca un nivell d'estrès que sobrepassa les capacitats habituals de fer-hi front d'una persona.

És per això que podem afirmar que una violència sexual s'afronta de maneres diferents i que l'afectació de cada dona està condicionada per variables i circumstàncies múltiples. Vincular la imatge d'afectació d'una dona agredida que es considera correcta a la credibilitat del relat és un acte totalment revictimitzador, un senyal de mala praxi que cal erradicar. És més, els malestars psíquics i l'afectació van molt lligats al sentiment de culpa que pot aparèixer com a conseqüència dels estereotips i judicis per part de l'entorn o de les persones que acompanyen les dones que denuncien. En el cas dels cossos de seguretat, això significa que han de rebre formació específica en relació amb els efectes d'un trauma en els éssers humans i tractar cada dona agredida amb consideració, professionalitat i compassió.

METODOLOGIA

L'objectiu principal d'aquesta investigació ha estat identificar les pràctiques existents per part dels cossos policials en l'atenció a les dones que denunciïn violències sexuals. Per això s'han plantejat com a objectius específics saber quina és la formació actual dels cossos policials en violències sexuals i com aquests coneixements poden influir en la pràctica i atenció diària. S'ha identificat quines idees preconcebudes existeixen sobre aquestes violències, i si es reproduïen els estereotips existents. Finalment, s'han descrit les pràctiques que revictimitzen les dones així com què s'entén per revictimització.

Per poder complir els objectius establerts és necessari aproximar-nos a les experiències personals d'aquells actors presents en aquesta part del procés. Per això, la metodologia que hem utilitzat és de caràcter qualitatiu i es basa en la realització d'entrevistes

semiestructurades per tal de deixar espai a les experiències i idees dels participants. De forma complementària, s'ha emprat una metodologia quantitativa a través d'enquestes existents a nivell europeu, estatal i català amb la finalitat de desmuntar els estereotips actuals.

La finalitat ha estat acompanyar les investigacions, estudis i plantejaments fets des d'un punt de vista acadèmic i legal amb les pràctiques i experiències reals en el context actual a nivell de la ciutat de Barcelona.

I és que una investigació només pot sorgir del reconeixement d'aquelles actuacions que són positives i de la revisió de les actuacions que produeixen l'efecte contrari i que, en aquest cas, no generen espais de seguretat i reconeixement tant dels drets com dels efectes de les violències sexuals.

Participants:

Dones supervivents i advocades:

- Una dona migrant europea de mitjana edat que va denunciar violència sexual dins i fora de la parella.
- Una dona migrant europea menor de 35 anys que va denunciar violència sexual fora de l'àmbit de la parella.
- Advocada A especialitzada en violències sexuals.
- Advocada B especialitzada en violències sexuals i menors.
- Advocada C especialitzada en violències masculines.

Mossos d'Esquadra:

- Una Mossa d'Esquadra del Grup d'Atenció a la Víctima.
- Una Mossa d'Esquadra de l'Àrea de Prevenció i Seguretat Ciutadana.
- Un Mosso d'Esquadra membre del Grup d'Atenció al Ciutadà.
- Una Mossa d'Esquadra del Grup d'Atenció a la Víctima.

- Un Mossos d'Esquadra de l'Àrea de Prevenció i Seguretat Ciutadana.

Personal de l'Ajuntament de Barcelona:

- Una assessora de l'Àrea de Seguretat i Prevenció.

Límits:

Com a límits de la investigació destaquen en primer lloc la mostra que correspon al cos dels Mossos d'Esquadra. Per causes externes a la nostra entitat, no hem pogut entrevistar membres de la Unitat d'Investigació que porta a terme la majoria d'atencions en violències sexuals. Per tant, no hem pogut analitzar la formació que reben. Quant a les pràctiques que realitzen, s'han compensat amb entrevistes a advocades i dones agredides.

En segon lloc, la no participació del cos de la Guàrdia Urbana, també per motius externs a l'entitat i que deriven de problemes tècnics de les institucions.

En tercer lloc, la mostra de les dones que han denunciat violències sexuals és petita. El motiu és una decisió ètica de l'equip d'investigació que va considerar que aquestes entrevistes podien ser revictimitzadores en molts casos. Per tant, es van acompanyar amb entrevistes a advocades especialitzades en violències sexuals.

ANÀLISI DELS RESULTATS

1. LES ESTADÍSTIQUES QUE DESMONTEN ELS ESTEREOTIPS

A pesar d'aquest imaginari, quan parlem de violències sexuals, l'únic que podem afirmar és que els agressors són homes i les agredides, dones.

A nivell europeu, les enquestes mostren que una de cada quatre dones que han estat víctimes d'agressions sexuals no van comunicar-ho a la policia ni a cap altra organització per un sentiment de vergonya i deshonra (enquesta FRA, 2014). Aquesta dada evidencia que els estereotips són un condicionant a l'hora de denunciar i que provoquen la culpabilització de les dones. Així mateix, els estudis mostren que en la majoria de denúncies, les dones van a comissaria passades 24 hores de l'agressió (OMS, 2013).

Totes aquestes idees preconcebudes s'allunyen de les dades obtingudes en enquestes. Per exemple, quant al mite que l'autor és una persona desconeguda, les estadístiques mostren que la majoria de les víctimes d'una violació coneixen l'agressor "només el 18,6% de les violacions que es produeixen fora de l'àmbit de la parella són de desconeguts" (primera enquesta de percepció social de la violència sexual, 2018: 58). Pel que fa als espais, la majoria de les agressions són a casa de la víctima o de l'autor (enquesta FRA, 2014), fet que també confirma que els agressors són persones conegudes. Tanmateix, és cert que poden ocórrer en altres llocs com els espais públics, els col·legis, els centres de treball, etc.

Quan parlem de les conseqüències de les violències sexuals, si ens fixem en les lesions físiques, les estadístiques mostren que només una tercera part de les dones en té de manera visible (OMS, 2013). Aquest indicador es relaciona amb el fet que la dona s'hagi oposat a l'agressor per tal que el seu relat sigui creïble; simultàniament, però, es fan públiques les històries de dones que van combatre l'agressor i van ser assassinades. Aquesta relació combat-mort fa que les dones tinguin més por de provar de fugir:

"Si durant l'atac la dona es va quedar paralitzada de por, aquest element se li girarà en contra, ja que pot ser interpretat com a gaudi de la situació. Altres víctimes reaccionen i lluiten per escapar-ne, i moren per haver provat d'escapar. Altres aconsegueixen dissociar la ment del cos, com si no sentissin res, com si desconnectessin per tal d'evitar l'agressió" (Trujano, 1991: 7).

Aquests exemples són una mostra de la realitat de les violències sexuals i és imprescindible que els tinguem en compte perquè la majoria de les pràctiques que revictimitzen les dones sorgeixen del fet que siguin constantment qüestionades, també per part dels cossos de seguretat.

2. LA REVICTIMITZACIÓ I LA VIOLÈNCIA INSTITUCIONAL EN LES ATENCIONS POLICIALES : ANÀLISI DE LES ENTREVISTES.

Les entrevistes ens permeten confirmar conductes i actuacions en el procediment d'atenció en violències sexuals que produeixen violència institucional i revictimització de les dones que es dirigeixen als cossos policials per denunciar. La diferències entre aquests dos conceptes, que estan relacionats, rau en l'autor. Quan parlem de violència institucional ens referim a "actuacions de caràcter individual (tot i que es poden reproduir de manera sistèmica) pels operadors jurídics que intervenen en el procés. Serien conductes voluntàries i innecessàries per a dirimir el procés, poden ser omissives o actives" (Irdia, 2018). D'altra banda, la revictimització són "conductes inherents al procés, de caràcter estructural i sistèmic" (Irdia, 2018).

2.1. La revictimització

Un dels principals problemes que s'han detectat a l'hora de garantir una bona atenció és que, actualment, no hi ha mecanismes efectius de comprovació per al compliment dels protocols establerts. Malgrat que les conseqüències d'aquesta mancança siguin actuacions que produeixen violència institucional, la falta de mitjans és de caràcter estructural i la conseqüència n'és la revictimització, ja que la falta d'atenció depèn en gran mesura de l'agent que atengui cada cas.

Així doncs, en les entrevistes a Mossos d'Esquadra hem trobat descripcions variables del procediment d'atenció, en què es prioritzen unes actuacions o unes altres depenent de l'agent. Això també és palès en les entrevistes a dones que han denunciat i a l'experiència de les advocades que les acompanyen:

"He presentat dues denúncies. En un dels casos l'atenció va ser un desastre, en l'altre l'agent que em va atendre va empatitzar amb mi. Crec que ho va traslladar a alguna experiència personal propera i això va fer-ho tot més fàcil" [supervivent de violència sexual dins i fora de la parella.](#)

"És una loteria total, depèn de qui et toqui. Sovint quan les acompanyem sembla que les tracten més bé, que van més a poc a poc" [advocada A especialista en violències sexuals.](#)

La majoria dels i les agents que hem entrevistat fan servir el concepte de revictimització quan parlen de pràctiques que han d'evitar en l'atenció en les violències sexuals. El problema és que només el relacionen, en la majoria dels casos, amb el nombre de vegades que la dona relata els fets:

“(Resposta a una pregunta sobre com es pot evitar la revictimització) Evitant que la víctima hagi de respondre preguntes a persones diferents” **Mosso d’Esquadra.**

“Hi ha un procediment que és un sistema que, tal com està muntat, no el canviarem i que fa que m’ho hagi d’explicar a mi, a l’advocat, al jutge... És totalment revictimitzador. Intentem que ho expliqui només les vegades indispensables en el nostre servei perquè ja sabem que ho haurà de tornar a explicar quan surti d’aquí ” **Mossa d’Esquadra.**

Tanmateix, la revictimització inclou més conductes, no només aquesta. Per exemple, la posició secundària que té la víctima en tot moment. En alguns casos, es prioritza la redacció de la denuncia i l’obtenció del relat dels fets en detriment d’informar la víctima dels drets que té i dels serveis assistencials de què disposa:

“Normalment donem tota la informació a la víctima al final. A nosaltres ens interessa que no s’informi... Clar, a nosaltres ens interessa que transcorri el menor temps possible des que ha passat el fet fins que es recull la denuncia, perquè evidentment la nostra prioritat és que ens expliqui tots els fets, intentem evitar que la víctima al final ens digui ‘no, no vull denunciar’. Per això no perdem temps en aquestes coses, li ho donem tot a posteriori, en la majoria de delictes en què donem informació... Li donem informació concreta que necessita però els dossiers i tot plegat a posteriori. No perdem el temps en informació banal, diguem, perquè ens interessa més una altra cosa” **Mosso d’Esquadra.**

El desconeixement converteix el procediment de denuncia en un fet aliè a la supervivent, que passa per cada fase del procés sense tenir la informació necessària sobre els passos de la denuncia. No té capacitat de decisió en el procés, sinó que li és imposat des de fora a través de pràctiques accelerades que busquen uns objectius que no coincideixen amb la cura de les dones víctimes/supervivents:

“L’experiència que normalment ens expliquen quan arriben amb la denuncia és bastant negativa, és un territori hostil que no saben com funciona, et fan moltes preguntes, és molt llarg, et fan esperar moltíssim... Al final, el que cal és una formació en drets humans per saber tractar una persona que passa per una situació així” **advocada A especialista en violències sexuals.**

La falta de recursos és una altra causa de la revictimització. D’una banda, la disponibilitat dels i les agents és més reduïda i provoca

en les dones que denunciïn una sensació d'abandonament en el transcurs del procés. El Grup d'Atenció a la Víctima s'encarrega de l'acompanyament, un servei que les advocades i les víctimes/supervivents que hem entrevistat valoren positivament. Tanmateix, l'assistència en casos de violències sexuals és molt més reduïda quan no succeeix dins de l'àmbit de la parella o exparella:

“El Grup d'Atenció a la Víctima funciona molt bé però falten recursos, en violències sexuals no es fan les trucades d'acompanyament més emocional, que són importants i necessàries. Entenc que és perquè falten recursos” (advocada B especialitzada en violències sexuals).

“El problema és que en violències sexuals no fan aquest seguiment, normalment es fa la primera atenció i es dona un fulletó amb els recursos, com la introducció, però no es fa res més. També és cert que hi ha dones que hi han anat soles, sense l'advocada, i que m'han dit que no havien rebut aquesta assistència...” **advocada A especialista en violències sexuals.**

La situació més greu de revictimització la pateixen les dones migrants en situació irregular, perquè les lleis no en garanteixen la protecció. Presentar una denúncia comporta que els obrin d'un expedient d'expulsió, especialment si l'agressor no és la parella o exparella. En la majoria de casos, les dones que estan en aquesta situació no denunciïn:

“El fet que la víctima estigui en una situació irregular és determinant... Costa moltíssim que denunciï, però clar, aquí el problema és la llei” **advocada B especialitzada en violències sexuals.**

“He fet assessorament també en serveis públics, i és on acudeixen més dones migrants. Però, és clar, si la residència depèn de la parella, doncs és difícil que denunciïn perquè tampoc tenen la certesa que no seran expulsades” **advocada A especialitzada en violències sexuals.**

Finalment, s'han trobat grans diferències en la formació sobre violències sexuals dins del cos de Mossos d'Esquadra. Així com les agents del Grup d'Atenció a la Víctima tenen més expertesa, en la resta d'unitats depèn de la voluntat de cada agent de rebre formació especialitzada, ja que moltes formacions són voluntàries i les que són obligatòries són totalment insuficients. És necessari prioritzar la formació. Una formació que inclogui una perspectiva psi-

cosocial i interseccional permetrà millorar l'atenció i és una qüestió fonamental per evitar nous casos de violència institucional:

“De vegades tinc la sensació que com que soc estrangera no donen tanta importància al meu cas perquè m’han fet comentaris com ‘aquí a Espanya...’” **supervivent de violència sexual dins i fora de la parella.**

“No sabia on anar, hi havia un lloc gratuït però em van dir que no era per a mi perquè ‘una tia com tu, ben vestida, que estudia i que té un títol no pot venir aquí’” **supervivent de violència sexual fora de la parella.**

“Juguen molt amb el desconeixement de les persones migrades o amb pocs recursos o formació. No ho diuen tot o no dediquen prou temps a explicar bé les coses” **advocada B especialitzada en violències sexuals.**

2.2. La violència institucional

La reproducció dels estereotips en l’imaginari de violències sexuals, en relació amb els mites de la violació, pot provocar una atenció deficient. S’ha vist en entrevistes a Mossos d’Esquadra que es segueixen vinculant les violències sexuals als espais públics i d’oci:

“Evidentment una persona que no surt de casa no patirà mai una agressió en principi. El risc depèn d’on és la persona, en funció de l’edat. És més probable ser víctima de violència sexual en determinades hores i en determinats llocs” **Mosso d’Esquadra.**

“(Preguntem si hi ha situacions que faciliten que hi hagi agressions) Les zones d’oci, festes...” **Mossa d’Esquadra.**

La vinculació del risc a espais determinats pot comportar una culpabilització de la víctima, més o menys conscient. S’atribueix aquesta violència al fet de ser en determinats espais. No obstant això, les dades mostren que el lloc on hi ha més violències és a casa de la víctima o de l’autor. En relació amb aquesta causa-efecte i amb les situacions en què es qüestiona més el relat, hi ha els casos en què les víctimes havien begut (especialment en aquests espais públics d’oci):

“Era escandalós com parlava una Mossa de la Unitat d’Investigació. Treballava en la zona de discoteques i, quan atenia dones amb símptomes etílics, posava molt més en dubte el relat precisament perquè havien begut” **advocada A especialitzada en violències sexuals.**

En relació amb els motius pels quals es produeixen aquestes violències, el perfil que s'atribueix a l'agressor en algunes entrevistes és problemàtic. Un agent creu que són persones amb problemes mentals:

“Personalment crec que sí, algun trastorn deu haver de tenir aquesta persona per realitzar aquestes accions” [Mosso d'Esquadra](#).

Segurament, aquesta idea es deu a una falta de formació en violències sexuals. Com a conseqüència, es pot posar en dubte que l'agressor hagi comès l'agressió si és una persona que considerem que té un comportament “adequat” o “normal”. De manera paral·lela, el perfil de la víctima pot condicionar-ne la credibilitat així com l'atenció que rep per part dels agents:

“De vegades quan l'acompanya una advocada es fan comentaris com ‘si que ho porten ben preparat’ i això no juga a favor de la víctima. Si la víctima no és una dona totalment desprotegida, no els encaixa. Fins que no eliminem la imatge de la dona que pateix violències sexuals com una dona dèbil, no acceptarem que pot ser una advocada, una jutgessa o una agent dels Mossos” [advocada C especialista en violències masclistes](#).

Sovint les dones ateses se senten qüestionades pels o les policies que les atenen. Aquestes conductes són més perjudicials perquè passen en espais que haurien de ser segurs i de protecció per a les víctimes:

“Com que no em creia, li vaig dir que tenia una gravació i després la seva actitud va canviar, em va dir ‘si ell ho admet, deu ser veritat’. Fins aquell moment, però, vaig sentir que es posava en dubte el meu relat i això, sincerament, fa mal” [supervivent violència sexual fora de la parella](#).

“No era només pel que deia sinó per l'actitud, la manera de mirar-me. Jo sabia que no em creia” [supervivent violència sexual dins i fora de la parella](#).

Aquestes valoracions personals sobre la credibilitat del relat en la fase inicial provoca que les dones agredides qüestionin la utilitat de la denúncia. Són pràctiques que hem d'eliminar, especialment en aquesta etapa del procés perquè en cap cas és competència dels cossos policials analitzar-ho:

“Hem vist casos en què el Mosso l’ha qüestionat tant que la dona al final no ha posat la denuncia” **advocada A especialista en violències sexuals.**

“En un cas d’agressió al transport públic el Mosso li va dir ‘ai, ho vols denunciar? La pròxima vegada hauries de fer això i això altre i ja està’. Clar, t’estan dient que la teva experiència, primer, no és greu i , després, que has de tenir una reacció diferent la propera vegada...” **advocada B especialista en violències sexuals.**

Finalment, pel que fa als drets de les dones, s’han detectat pràctiques que en vulneren el compliment. Això pot ser perquè no es dedica prou temps a informar-ne o bé perquè se n’obliden:

“Sovint, en funció del cas també, s’informa la víctima que té dret a l’assistència d’una lletrada. Sempre s’evita que hi hagi molta gent per no victimitzar” **Mossa d’Esquadra.**

“La meva gran crítica és: on era l’advocada d’ofici? Podem trucar-li? Que hi ha vegades que la noia no ho vol, d’acord. Però aquest dret existeix i en la majoria dels casos no es diu o no s’explica què significa o la gent no sap com n’és d’important posar una denuncia. Sembla que t’hagin de posar un ganivet al coll perquè vingui l’advocada d’ofici” **advocada B experta en violències sexuals.**

“Crec que l’Estatut de la víctima del delictes és súper desconegut per la policia” **advocada C especialista en violències masculines.**

D’aquestes cites podem destacar les paraules de la Mossa d’Esquadra que vincula la gravetat del cas a la informació del dret a l’assistència lletrada. Hi ha una confusió de contingut en el terme victimitzar, ja que això seria precisament la falta d’informació clara i pausada dels drets de cada dona agredida que en suposa una vulneració total. A banda d’això, també s’elimina la capacitat de decisió de la dona en el procés.

CONCLUSIONS

Malgrat que aquest estudi compta amb una mostra reduïda, aquesta mancança es supleix amb l'experiència d'algunes de les persones entrevistades. D'una banda, les entrevistes a advocades amplien les experiències ja que han portat un gran nombre de casos sobre violències sexuals. D'altra banda, els i les Mossos d'Esquadra que hem entrevistat tenen actualment càrrecs rellevants en el cos, que ens fa suposar que disposen de més formació i experiència.

Els resultats obtinguts en aquesta investigació ens permeten afirmar que l'atenció actual continua sent revictimitzadora ja que tant el procediment com els recursos i mecanismes per assegurar una bona atenció són deficitaris. Això fa que la violència institucional es pugui produir de manera habitual. Per tal d'evitar-ho cal:

- Més formació en violències sexuals, des d'una perspectiva feminista, interseccional i psicosocial que permeti entendre la complexitat d'aquestes violències i trencar els estereotips que es segueixen reproduint i que condicionen les atencions.
- Formació especialitzada a la Unitat d'Investigació, indispensable per a l'atenció de violències sexuals.
- Establir mecanismes de control del compliment dels protocols per evitar la violència institucional.
- Augmentar els recursos del Grup d'Atenció a la Víctima, ampliar l'equip que el forma així com les competències que té assignades. Una bona pràctica seria que les agents d'aquest grup, a banda de l'acompanyament, elaboresin les denúncies.
- Habilitar la presència d'un psicòleg o una psicòloga a cada comissaria per realitzar la primera atenció i assistir en la declaració en casos de violències sexuals. És necessari que hagi rebut una formació per a casos de menors o dones amb diversitat funcional cognitiva.

Cal apuntar que aquest informe està enfocat a analitzar les pràctiques que s'han de canviar o eliminar. En alguns casos s'ha rebut una atenció més adequada, però són molt reduïts. Destaquem les bones experiències amb el Grup d'Atenció a la Víctima com a exemple extensible a altres àrees dels cossos policials.

D'altra banda, l'elaboració de guies que puguin abordar de forma específica les particularitats de cada intersecció que conté el subjecte dones, com ara dones trans, nenes i adolescents, dones amb diversitat funcional, dones negres, llatines, etc. Això és necessari perquè els estereotips que es reproduïxen, l'atenció i les conseqüències de la presentació de les denúncies són molt diferents.

De la informació obtinguda a partir de les entrevistes, podem afirmar que, en el conjunt del procediment judicial, la fase amb els cossos policials no és la més revictimitzadora per a les supervivents, sinó la fase judicial per part del funcionariat i els jutges i jutgesses. És necessari establir mecanismes urgents que eliminin aquestes pràctiques.

Finalment, des d'Irídia hem elaborat una Guia de Bones Pràctiques per a l'atenció en violències sexuals per part dels cossos policials. Dels resultats d'aquesta investigació, hem creat el contingut que considerem necessari per a les atencions: formació bàsica en violències sexuals, drets de les dones agredides i pràctiques recomanades en cada part del procés que concerneix els i les agents de policia.

BIBLIOGRAFIA

Antigona (2016). *Marc jurídic internacional, estatal i autonòmic de les violències sexuals* (matrimonis forçats, mutilacions genitals femenines, tràfic d'essers humans amb finalitat d'exploració sexual, assetjament i agressions sexuals), Barcelona: Institut Català de les Dones.

Álvarez, M., Sánchez, A. y Bojó, P. (2016). *Manual de Atención Psicológica a Víctimas de Maltrato Machista*. Colegio Oficial de la Psicología de Gipuzkoa. <https://www.cop.es/GT/Manual.pdf>

Bachman, R. (1998). *The factors related to rape reporting behavior and arrest*. New evidence from the National Crime Victimization Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 25, 8- 29.

Brownmiller, S. (1981). *Contra nuestra voluntad*. New York: Planeta.

Cook, B., David, F. & Grant, A. (2001). *Sexual violence in Australia*. Australian Institute of Criminology, Canberra.

Consejería de Presidencia y Participación Ciudadana (2018). *Protocolo contra la Violencia Sexual del Principado de Asturias*. Gobierno del Principado de Asturias. https://www.asturias.es/webasturias/GOBIERNO/TRANSPARENCIA/INFORMACION_INSTITUCIONAL/PLANES_PROGRAMAS/protocolo_violencia_sexual_2018.pdf

Comisión del Turno de Oficio y Asistencia al Detenido del Il·lustre Col·legi de l'Advocacia de Barcelona (2017). *Guia de Buenas Prácticas en la atención a las mujeres víctimas de violencia machista por parte de la abogacía adscrito al turno de oficio*. Col·legi de l'Advocacia de Barcelona. <http://www.icab.es/files/242-498497-DOCUMENTO/Guia-Buenas-Practicas-VIGE-CAS.pdf>

Cusack, S. (2014). *Eliminating Judicial Stereotyping*. Equal access to justice for women in gender-based violence cases.

Delegación del Gobierno para la Violencia de Género (2018). *Percepción social de la violencia sexual*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios sociales e Igualdad. http://www.violenciagenero.mssi.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/investigaciones/2018/doc/Percep_Violencia_Sexual.pdf

Despentes, V. (2007). *Teoría King Kong*. Editorial Merlusina.

Du Mont, J., Miller, K. & Myhr, T. (2003). *The Role of "Real Rape" and "Real Victim" Stereotypes in the Police Reporting Practices of Sexually Assaulted Women*. *Violence Against Women*. 9. 466-486.

Fileborn, B. (2017). *Sexual Assault and Justice for Older Women: A Critical Review of the Literature*. *Trauma Violence Abuse*, 18(5), 496-507.

Finkelhor, D., Shattuck, A., Turner, H. A., y Hamby, S. L. (2014). *The lifetime prevalence of child sexual abuse and sexual assault assessed in late adolescence*. *Journal of Adolescent Health*, 55(3), 329-333.

FRA - European Union Agency for Fundamental Rights (2014). *Violence against women: an EU-Wide survey*. <http://www.infocop.es/pdf/MacroencuestaFRA2014.pdf>

Gabinete de Coordinación y Estudios. Secretaría de Estado y Seguridad (2017). *Informe sobre delitos contra la libertad e indemnidad sexual en España*. Ministerio del Interior. <http://www.interior.gob.es/documents/10180/0/Informe+delitos+contra+la+libertad+e+indemnidad+sexual+2017.pdf/da546c6c-36c5-4854-864b-a133f31b4dde>

Galiana, S. y De Marianas, H. (1994). *Estudio sobre el agresor. Causas y situaciones de las agresiones sexuales*. Madrid: CAVAS.

Gunn, R., & Minch, C. (1988). *Sexual assault: The dilemma of disclosure, the question of conviction*. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press.

Jordan, J. (2001). *To believe or not to believe? Police responses to women rape complainants*.

Kelly, L. (2002). *A Research Review on the Reporting, Investigation and Prosecution of Rape Cases*. London: Her Majesty's Crown Prosecution Service Inspectorate.

Kilpatrick D., Veronen, L. y Bcst. C. (1985). *Factors predicting psychological distress among rape victims*. En CH. R. Figley (Ed.). *Trauma and its wake*. New York. Brunner/Mazel.

MacKinnon, C. (1982). *Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory*. *Signs* Vol. 7, No. 3, *Feminist Theory* (Spring, 1982), pp. 515-544.

Masser, B., Lee, K. y McKimmie, B. (2010). *Bad Woman, Bad Victim? Disentangling the Effects of Victim Stereotypicality, Gender Stereotypicality and Benevolent Sexism on Acquaintance Rape Victim Blame*. *Sex Roles*. 62.

McGregor, M. J., Wiebe, E., Marion, S. A, & Livingstone, C. (2000). *Why don't more women report sexual assault to the police? (Research letter)*. *Canadian Medical Association Journal*, 162, 659-662.

McIntyre, S., Boyle, C., Lakeman, L., y Sheehy, E. (2000). *Tracking and resisting backlash against equality gains in sexual offence law*. *Canadian Woman Studies*, 20, 72-83.

Nightingale, M. (1991). *Judicial attitudes and differential treatment: Native women in sexual assault cases*. *Ottawa Law Review*, 23, 71-98.

Observatorio contra la violencia doméstica y de género (2018). *Guía de Buenas Prácticas para la toma de declaración de víctimas de violencia de género*. Consejo General del Poder Judicial. <https://www.cgpe.es/wp-content/uploads/2018/11/Gu%C3%ADa-de-buenas-pr%C3%A1cticas-toma-declaraci%C3%B3n-de-v%C3%ADctimas-de-violencia-de-g%C3%A9nero.pdf>

Organización Mundial de la Salud. (2013). *Violencia contra la mujer: violencia de pareja y violencia sexual contra la mujer*. Nota descriptiva N°. 239. Actualización de septiembre de 2013. Ginebra, Organización Mundial de la Salud. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/98821/WHO_RHR_12.37_spa.pdf?sequence=1

Razack, S. (1994). *What is to be gained by looking White people in the eye? Culture, race and gender in cases of sexual violence*. *Signs*, 19, 894-923.

Rich, A. (2001). *Heterosexualidad obligatoria y existencia lesbiana. Sangre, pan y poesía*. Prosa escogida 1979-1985, Barcelona, Icaria, 41-86.

Sarasa, B., Echeburúa, E. y Corral, P. (1993). *Tratamiento psicológico del trastorno de estrés postraumático en una víctima reciente de violación*. *Análisis y Modificación de Conducta*, vol. 19, 64.

Sheehy, E. (2000). *From women's duty to resist to men's duty to ask: How far have we come?*. *Canadian Woman Studies*, 20, 98-104.

Stewart, M. W., Dobbin, S. A., & Gatowski, S. I. (1996). *"Real rapes" and "real victims": The shared reliance on common cultural definitions of rape*. *Feminist Legal Studies*, 4, 159-177.

Tomlinson, D. (1999). *Police-reporting decisions of sexual assault survivors: An exploration of influential factors*. (Available from Calgary Communities Against Sexual Abuse, Calgary).

Toledo, P. y Pineda, M. (2016). *L'abordatge de les violències sexuals a Catalunya. Marc conceptual sobre les violències sexuals*. Grup de Recerca Antígona, Universitat Autònoma de Barcelona.

Trujano, R. (1991). *Algunas consideraciones sobre la mujer víctima del delito de violación*. *Sociológica*, 6, 17, Universidad Autónoma Metropolitana Azcapotzalco.

Williams, L. S. (1984). *The classic rape: When do victims report?* *Social Problems*, 31, 459-467.

LEGISLACIÓ

Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència envers les dones i la violència domèstica (Conveni d'Istanbul). Adoptat en Istanbul el 11 de maig de 2011. Ratificat per l'Estat espanyol el 18 de març de 2014 i publicat en el BOE el 6 de juny de 2014. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2014-5947

Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW), adoptada per l'Assemblea de Nacions Unides l'any 1979. Ratificada per l'Estat espanyol el 16 de desembre de 1983 i publicada en el BOE el 21 de març de 1984. <http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1984-6749>

Llei Orgànica 4/2000, del 11 de gener, sobre drets i llibertats del estrangers a Espanya i la seva integració social.

Llei Orgànica 1/2004, del 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.

Llei Orgànica 10/1995, del 23 de novembre, del Codi Penal.

Llei Orgànica 1/2015, del 30 de març, per la que es modifica la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal.

Llei 4/2015, del 27 d'abril, de l'Estatut de la Víctima del Delicte. Disponible a: https://www.boe.es/boe_catalan/dias/2015/04/28/pdfs/BOE-A-2015-4606-C.pdf

Llei 5/2008, del 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista.

Irídia

Associació Irídia Centre Per La
Defensa dels Drets Humans

Irídia

www.iridia.cat